

Széchenyi Ágnes

„Kelet-Európában még hosszú ideig autokráciának kell lenni”

Király István: *Napló 1956–1989*. Szerkesztette Soltész Márton. Sajtó alá rendezte Katona Ferenc, Soltész Márton és T. Tóth Tünde. A szerkesztésben közreműködött Agárdi Péter. Az utószót írta Babus Antal.

Ül a recenzens az elmúlt év egyik delikát olvasmánya, sokszorosan aláhúzott, oldalszámon és a fehér belső borítókön megjegyzetelt, megkérdőjelezett, felkiáltójelezett könyvszenzációja fölött, s rájön, önmaga szakmai és magánéletének évtizedeivel, úgyszólván az egész életével szembeül Király István 1956 és 1989 közötti naplóit búvárolva. De beszélgetni róla kevesekkel tud, leginkább talán Tarján Tamást hiányolja, aki egyetemi éveinek nagy részét Király mellett töltötte, s a naplóknak magánemberként is sokat említett szereplője, Király látogatója. Azon kevesek egyike, akik Király mellett, részben vonzásában, de ideológiáktól teljes függetlenségben töltötte el életét. A közel 1100 oldalas Király-kötet az elmúlt tavasz és nyár egyik legkelendőbb olvasnivalója volt. Nagyrészt lekötötte a magyar szellemi életet, nemcsak izgalmas olvasmány és társasági beszédtema volt, de ritka gyors és bő írott kritikai visszhangot is kapott. Érdekes a kritikusi rezonancia tipológiája is: volt, aki a szocialista főideológusok legtaszítóbójának mondta (Weiss János, *Élet és Irodalom*), s még a kötetben közölt fényképnek sem kegyelmez, egyik nyomán, amely Királyt könyvtárának sorozatokkal teli polcaival ábrázolja, kétségbe vonja még azt is, hogy Király István használta volna a könyveket. Volt, aki magával ragadó tanárként és hisztérikus emberként jellemzi, aki életét „kiskorúságban” élte le, de akivel jól lehetett vitatkozni (Radnóti Sándor, *Élet és Irodalom*). A közvetlen személyes reflexiók csak a Királyt már személyesen nem ismerő fiatal nemzedék képviselőjének írásában (Reichert Gábor, *Jelenkor*) nincsenek jelen. Magam az előző csoportba tartoztam, és a könyv egyik majdnem érdemi mellékszereplőjeként kérem az olvasót, engedje meg nekem, hogy személyes fonálra fűzzem fel az ismertetést. Ugyanis a naplónak már a második lábjegyzete közli, hogy én voltam, aki 1989 tavaszán – fél évvel Király István halála előtt – leírva egy hozzávetőlegesen tíz ív terjedelmű életút-interjút készítettem vele a Történeti Interjúk Tára számára. A jegyzetek többször hivatkoznak is erre a szövegtörzshöz. De annak is hosszú és furcsa-jellemző története van, hogyan jutottunk az interjúig Király tanár úrral.

Nem voltam tanítványa. Előadásait hallgattam csak, szeminaristája nem voltam, a jó vakszerencse Németh G. Bélához osztott be minket. Párhuzamosan szerettem volna hozzá is jární, ezt megengedte a korabeli szabályzat, de a második órán egy kérdéssorra kellett névtelenül bár, de kézírással válaszolni, ami azt tudakolta, ki a nagyobb költő, Benjámin László, Garai Gábor vagy Nemes Nagy Ágnes. S bár életemből később szűk három évet töltöttem a pártközpontban, soha, egyetlen pillanatra nem gondoltam olyasfajta irodalmi-esztétikai értékrendre, amit ez és az ehhez hasonló kérdések tudakoltak. (Ennek fényében érdekes, hogy – talán a személyes kapcsolat miatt – kifejezetten beleélő, megértően kritikuselfogadó analízisét tudja adni a csak Dezsőként idézett Tandori madaraival kapcsolatos 1983-as munkájának. [668.] Nemes Nagy Ágnes, Tandori középiskolai tanárát és utóbb barátját viszont támadja, Ascher Tamást pedig egyenesen jobboldalinak nevezi ugyanazon dokumentumban. [475.]) A kari KISZ-ezés azonban delegált a tanszékére mint hallgatói képviselőt. Ez a tanszéki értekezleteken való részvételt jelentette, negyed- és ötödévesen, azaz két éven át, összesen úgy tucatnyi alkalommal. A tanszéki értekezletek szakmainak álcázott világnézeti viták voltak, az úgynevezett tankönyvvita a felejthetetlen élményeimhez tartozik, csakúgy, mint Esterházy *Termelési-regényének* nagy ívű és teljes lerombolása, legalábbis Király zárszavában. Tanárokkal, bizalminak látszó, valójában álcázott ellenségek összetűzésének légkörében. Szigorlatoztam nála a negyedik év végén, influenzásan, magamnak főként, de neki is gyengébben az elvártnál. Tüntetően formás jelest írt persze az indexbe, s hozzátette, többet vártam magától, Ágnes. El akartam sülyedni. Az ötödik év végén behívott a szobájába, s azt mondta, szeretné, ha a tanszékén maradhatnék, reméli, ősszel találkozunk. A nyár végén kerestem, nem volt híre a minisztériumból, szeptemberben kerestem, akkor is csak várakozásra intett. Ekként, lévén hogy állás nélkül maradni akkoriban nem volt ildomos, másik tanárunk, Pándi Pál kapcsolatai révén kerültem az akkor – Pozsgay alatt – kiűrtet Irodalmi Osztályra a Művelődési Minisztériumba. Pándinál emlékezetesen jól szigorlatoztam, s röviddel azután az egyetem közelében összetalálkozva, meghívott az általa szerkesztett *Kritika* körébe, nyári kézbesítőnek. (Hogy milyen ragyogó kézbesítő voltam, bizonyítja, hogy azontúl minden nyáron ott lehettem, néha évközben is egy-egy hónapra, s lassan kezdtem megérteni az irodalmi és színházi élet tendenciáit és főként személyi viszonyait. Arról, hogy a lapot Pándi ideológusként elbitorolta az Irodalomtudományi Intézettől, odakerülésemkor semmit sem tudtam. Jártam viszont Királynál is küldöncként egy meleg nyári napon. Lakása a Kossuth téri Dunára néző kilátással, tágas terekkel újfajta életet mutatott. A rokonságom társbérletekben, udvarra néző leválasztott lakásokban vagy albérletben lakott. Elegáns pizsamájára ugyanolyan anyagból készült köntöst kapott fel

Király, az asztalon herendi porcelánnal terített reggeli vagy talán egy előző esti vacsora nyomai. Tátottam a számat. Elolvasta Pándi levelét, amibe, mivel visszazárni még egyszer nem lehetett az enyvezett boríték-háromszöget, beleolvastam. Pándi vastagon kritizálta Nádast, Király ehhez csatlakozott. A levelet, immáron kettejük levelét Illés Endréhez, a Szépirodalmi Kiadó igazgatója kezébe kellett kézbesítenem.) Pándihoz ezzel párhuzamosan a híres, de akkoriban, a hetvenes évek közepén már leáldozóban lévő Lukács-szemináriumra jártunk, végigolvastuk *Az esztétikum sajátosságát* és belekezdünk az *Ontológiába* is.

Évek teltek el, amikor egyszer közvetített kérést kaptam, hogy készítsek Király István feleségével, Landler Máriával egy életút-interjút. Az interjú Abody Béla lapjába, a *Négy Évszak* című, társkeresőből irodalmi lappá válni akaró folyóiratába készült, elég hosszú része meg is jelent. A kultúrpolitikának rossz volt a lelkiismerete Abodyval kapcsolatban. Nem sokkal a lappal való megkínálása előtt Aczél felajánlotta neki a Vidám Színpadot. Szatíra-színpaddá akarta alakítani, a színházi garnitúra öntörvényén megbicsaklott, belebukott. Ekkor kapta a folyóirat-lehetőséget, s kért engem arra, hogy Király Istvánné Landler Máriával készítsek egy interjút. Ekkor jártam másodszor Királyéknál, pazar lakásukban. Lenyűgözött a kommunista indíttatású feleség, egykoron a szovjet követség, akkor a Színházi Intézet munkatársa. Landler Jenő unokahúga volt, élettörténete rendkívüli, előadásmódja szellemes és önironikus, összességében, és nemcsak Király tanár úrhoz képest, empatikusan kedves, szeretetteli. A sokórás teljes interjú megjelenésre vár. Az ideális megjelenési forma egy páros publikáció lenne, a tanár úrral készült beszélgetéssel együtt.

1989 januárjában telefonon kért fel a Történeti Interjúk Tára, Király István határozott javaslatára, hogy én legyek kérdezője, a tüdőrákja miatt feltehetően már el nem készülő önéletrajzát pótló tanúságtevésének. Meglepődtem. Miért én? Miért nem egy hozzá kötődő tanítvány? Miért nem egy világnézetileg közelebb álló valaki? Az egyedüli magyarázatot a házastárssal való erős rokonszenvenben találtam meg. Három ülésben csináltuk meg a leírva tíz ív terjedelmű, nyomdakészen elhangzó „beszélgetést”. Addigra már jól tudtam, hol vannak Király tanár úr életének nehezen érthető, visszás pontjai. Németországi ösztöndíjas útjai a háború alatt, a bécsi Collegium Hungaricumba szóló 1944-es ösztöndíja. Annak híre, hogy vad kommunistaként ő írta édesapja, a református lelkész prédikációit. (A *Napló* ezt megerősíti, lásd 909. oldal) Az interjút magamban sikertelennek minősítettem. Kérdés nélkül áradt belőle a szó, pataki kisdíákkoráról mesélve is Ady-versekkel szólt, az élmény helyett a későbbi érdeklődés, tudás és eszmeiség felől. És nem engedett a *nyilatkozói* lendületből, közbekérdezni technikailag, a lélegzetvétel szünetében sem lehetett. Mestere volt az önideológiának és a lefegyverzőnek ható, de látszólagos kitárulkozásnak. Meg, persze, ő volt

Király tanár úr. A tanszékvezető, az akadémikus, a főszerkesztő, az országgyűlési képviselő, a tekintély. És akkorra *beteg* ember, haj, szempillák nélkül. Én pedig a lányával egykorú, de Julinál lényegesen kevésbé érett pályakezdő. Pándi akkorra már halott volt, s szellemi apaságából már mi sem kértünk volna, akkori helyzetfelismerésem is inkább Kulin Ferenchez húzott, aki a reformkori szemináriumokat tartotta, s akinek beláthatatlan nagy szerepe volt abban, hogy többen is párttagok lettünk, anno, még másodév végén. Kulin ekkor már nemcsak lázadó, de tragikus és egyben diadalmas hős volt, a *Mozgó Világ* leváltott főszerkesztője, aki azt írta bele drámakönyvébe nekem címzett dedikációként, ami egyben a könyv címe is volt: „Bukásunk lesz a vesztetek”. Értsd: csalódott, de kiábrándult párttagoknak, akik nálánál egy vagy két ütemmel később ébredtünk a valóságra.

Király a Pándira emlékező kötet, a kollektív memoárnak nevezett *Rejtőzködő legendárium* (1990) egyik beszélgetésében is indulattal szólt rólam: „...egyetlenegy meg lehet csinálni: elválni és másképp gondolkodni. De a divatnak engedő szembefordulás, a szinte megtagadóan szembeforduló konfrontáció mindig zavar. Ezért háborított fel például Széchenyi Ágnes most megjelent cikke az *ÉS*-ben. Ő, aki valaha Pándi egyik legkedvesebb, leginkább támogatott tanítványa volt, most – egyetemi éveit idézve – elkezd egy Kulin-mítoszt, ami teljesen mesterséges, racionálisan kiagyalt dolog.” Az *ÉS*-cikket hagyjuk, 1988 januárjában jelent meg, visszakereshető, első igazi nyugati értelmiségiekkel, köztük magyar emigránsokkal való élményem sokkját adja vissza. De az egykori Kulin-rajongás valós volt, lelkesedő-társaim, tanúim vannak. Egy évközi lábtöréskor kitartóan bögtem, hogy hat hetet nem lehetek jelen az óráin, s megszerveztük, hogy az órák rendszeresen a lakásunkon legyenek. Annyit azért megjegyeznék, hogy a *Rejtőzködő legendárium* egyik Kulin-szövege hamis, az, hogy ő a szemináriumaiába nem vitt bele aktuális politikai problémákat. Itt vannak a jegyzeteim, amelyekben az óravégi kitekintésekben hosszan szerepel Galgóczi Erzsébet rendszerkritikája (jó, ez még szépirodalom). De aztán Ferge Zsuzsa könyve, *A társadalmunk rétegződése*, aztán a felháborodás, hogy 1976-ban a szlovákok nem rendeztek Rákóczi-évfordulót, mert egyszer 17 embert kivégeztetett és abból 14 szlovák volt, meg hogy továbbélő a feudális piramis, aztán hogy Kissinger miért disszertált 1957-ben Metternichből... És hogy a mi friss párttagságunk nem jelent felelősséget 1956-ért, nincs ilyen folytonosság.

A Kulin-mítosznak mondott fordulatomat megszegyenítő indulatból az interjú alatt semmit nem éreztem. A Kossuth téri lakásból a Széchenyi Könyvtárba való autózás (összesen három oda-vissza útról van szó) aránytalanul kitüntetett alakja Németh G. Béla volt. Őt, életrajza szerinte kérdőjeles pontjait szidalmazta, azt, hogy formailag nemhogy kerülte a konfrontációt, de elfogadta a működés előfeltételeit – nem akarván sem napköziben, sem általános, sem középiskolában megrekedni –, egészen a forradalom legyőzését követő párttagságig, de szakmailag nem alkalmazkodott a rendszerhez, sőt, sokszorosan tagadta a

marxista tabukból következő irodalompolitikát és tanítást, tanmenetet, más csillagokat választott. Aranyt, Péterfy Jenőt, Kosztolányit, Hölderlint, Eichendorft... De arról egy szót sem, hogyan vágják ki az Eötvös Collegiumból a nálánál mindössze négy évvel fiatalabb kollégát. A naplóban is olvasható, hogy Németh G. Béla szellemi orientációja mennyire zavarta: „Németh Géza cikke, benne az úri középosztály kialakulásáról [*Valóság*, 1984/7. 1–12.]. Fő bűne [ennek az osztálynak]: nem a szociális felelőtlenség, de a nemzetközpontú és agrár-beállítottságú szemlélet jegyében kialakított »közösségmítosz«, melynek jegyében az európaiság fő ismérveit jelentő individualizációt semmibe vette. Szemléletmódok alapvető különbsége ez. Európa leszűkül itt a liberalizmus egyéniségimádatára.” (677.) Az individualizmus zavarta. Az individuális jólét, saját jóléte nem.

A Németh G. Bélát érintő kritikáit magamra vettem, nézetei, s ebből különösen a kulturálisregionalitás tudatosítása, mert mi is a Dunántúlról származtunk, erősen hatott rám. Vitakoztunk Királlyal. Az ütőkártyája – az érdekből vállalt párttagság – gyenge volt. Pedig a *Rejtőzködő legendárium*, s így a nekem szóló méltatlankodás, pontosabban felháborodás még nem is jelent meg. Aztán odaértünk a Kossuth téri kapu elé, Trabantunk ajtaja valami sérülést szenvedett az interjú harmadik része előtti napokban, nem lehetett jól zárni, csak spárgával mesterkedve rögzíteni, kiszálltam és kiségittem a tanár urat. Örültem a kész interjúnak, de tudtam, keresni nem fogom, nem szeretem és tulajdonképpen nem is értem. Mielőtt felment volna a rendkívüli panorámájú lakásba, váratlanul jelentőségteljesen búcsúzott. Ágnes, mondta, annak idején én hitegettem. Egy lépést nem tettem azért, hogy odavegyem a tanszékre. De maga hogyan lehetett olyan ostoba, hogy egyáltalán elhitte. A maga hátán „P” betű van, nem „K”. Maga Pándi-tanítvány, hogyan hihette, hogy beengedem a tanszékemre. Értettem, amit mondott, felelni nem nagyon tudtam, csak a magam felmentő jólneveltségével, hogy ez most már így van. S akkorra már, túl minden jón és rosszon, az életemet az *A revivalist-hymn* sorával irányítva: „dare to stand alone”. (Nem vagyok benne biztos, hogy ezt először nem Németh G. Bélától hallottam.)

A mélységeket, amelyek fölött a hetvenes és nyolcvanas években jártunk, jártam, s még korábban mások jártak, nem ez a könyv tudatosította bennem, de átlátása és újraélése élmény volt, rossz élmény. A napló mintha valamilyen „ultra-fény” alá tartaná a kultúrpolitikai rendszert, s láthatóvá válnak annak szabad szemmel tisztán nem látott, csak vélt, becsült, gondolt, tapasztalt összekötő szálai. A *Rejtőzködő legendárium*ban közli Király, hogy Németh László *Galileijének* közreadása 1955 januárjában a *Csillagban* neki köszönhető, pontosabban Rákossal való bizalmi kapcsolatának. (55.). (S amely drámában Király felismerte magát is az inkvizitorok között.) Ekként válik szimbolikussá, sötétén jelképevé a Kossuth téri

lakás fekvése, félúton az egykori belügyminisztérium – ÁVH-központ – utóbb pártközpont és a miniszterelnökség, illetve a totális díszletként használt Parlament között. A hatalom helyrajzi számai középpontjában élt Király István, ott akart élni. Arról, hogy a Biarritz-házban lévő lakást, mely a háborút követően a Szövetséges Ellenőrző Bizottság székháza is volt, miként kapta meg az irodalomtörténész-ideológus, nincs információnk. De arról hogy ez többek számára kérdés volt, a *Napló* is tudósít, idézi Fodor Andrást, aki Király lakását először látva azt gondolta: „jól fizet az MDP. S így könnyű kommunistának lenni.” (749.) A mából tekintve abszurd hite és hatalmi aspirációja olyan erős volt, hogy tekintetét mindig fölfelé emelte, Aczél Györgyre és Kádár Jánosra. De azt hitte és azt is akarta hinni, hogy azok hatalma ideológiai érvényességét tekintve jogos hatalom.

A *Napló* 1956-ban indul, bár az évet mindössze hét és egynegyed oldal érinti, szeptember vége és december vége között három hónapnyi hiátus. Tudjuk, hogy 1956 októberében a Király-házaspár kettévált és külön-külön bujkáltak. Király István Jobbágy Károlyéknál, ahol a feleség az unokahúga. Landler Mária és édesanyja Kaesz Gyulánál (ekkor az Iparművészeti Főiskola rektora, 1956-os friss Kossuth-díjas) és feleségénél, Lukáts Katónál (tipográfus, könyvillusztrátor). Királyné ekkor a szovjet követség munkatársa, közvetlen főnöke Vlagyimir Krujcskov, a követségi sajtóügyek felelőse, utóbb, a Király-interjú évében a KGB feje, az Afganisztán elleni háború egyik értelmi vezetője. November 3-án titokban mennek haza, hogy a fenyegető helyzetben egy a szó szoros értelmében sorsdöntő kérdésben határozzanak: Királyné terhes, s a Királyt fenyegető lincshangulatban végső döntésre készülnek, a terhességet meg kell szakítani, Királyné álnéven megy majd kórházba a következő napon. Ezt a döntést függesztette fel hajnalban a lövések fénye, a szovjet bevonulás, ágyúzás. Drámai helyzet, Király Júlia élete ezen az eseményen fordult meg. Jellemző kísérőszólama a Király-naplónak Király és lánya drasztikus vitája a rendszer életképességéről és értelméről. A viták a gimnazista korban kezdődnek, és végig folynak, de egyre gyakoribbá válnak a rendszerváltás előestéjén, ekkor már Király Júlia szakmai körével együtt (679, 792, 811, 816, 863, 881, 884 stb.). Feleségének és észrevételeinek említései és a lánya az a két szál, amely Király érzelmi őszinteségét mutatják, reakciójukat vitatkozó kommentár nélkül jegyzi le, mintha ketten a lelkiismeretét testesítették volna meg. Király Júlia következetesen képviselte apjával szemben a plurális vélemények artikulálódását és intézményes, bár nem politikai megjelentetését. S aki kifakadt, amikor apja szájából valakit a minősítésében a zsidó identitással jellemez. (765–766.) (Ezért is kivételes és becsülendő az a nyíltság, ahogyan Király Júlia és nővére, az előző házasságból született Király Katalin az olvasók elé bocsátották a *Naplót*, s hogy csak kivételesen ritka esetben éltek az anonimizálás

[N. N.] gyakorlatával.) Király 1956-ot ellenforradalomnak tartotta élete végéig, irritálta a Pozsgay-deklarálta *népfelkelés*, amit nem is magyarázott mással, mint gyávasággal, túlélni akarással és hatalmi aspirációval.

A sárospataki iskolai indíttatás és az 1956-os tapasztalattal magyarázza a *Napló* és az életút-interjú az 1958-as népi írók ellen hozott állásfoglalást, az annak elkészítésében való nagymértékű részvételt. Végzetesen eltévesztettnek látta, hogy értékes emberek „provinciális nemzetszeretete” (vagy másutt az interjúban „bunda szagú protestáns kurucság”) feladta az emancipáció ügyét és belecsúszott az ellenforradalomba. 1956. október 23-án Czine Mihállyal, Csoóri Sándorral és annak feleségével, Marosi Júliával hallgatta a neki akkor is ellenszenves Nagy Imrét, s első vitája a nap eseményeiről itt volt. Nagy Imre megszólítás-cseréjét – „elvtársak” helyett „barátaim”, „honfitársak” – Ady (!) vörös csillaga megcsúfolásának tartja. A népi írók ellen van, 1957-ben azt veti papírra egyikükről: „Németh László. Egy idegesít benne: mikor, hol és miért akar helytállni végre. Élete eddig nagypátoszú balanszírozás”. (41.) De ő kísérte Németh Lászlót Moszkvába, ahol Németh az ominózus és az *Élet és Irodalomban* közreadott pohárköszöntőt mondta, amit az akkor börtönben lévőek, például Kosáry Domokos, Litván György is olvastak, mert fogva tartóik előzékenyen elébük tették a szöveget, az ő végleges kinti elárulásukként értékelték.

Innen, az 1956-os eseményektől kétfelé is ágazhat a *Napló* felmérésének útja. Az egyik a Czine-szál, a másik a Nagy Imre-szál. A mártír miniszterelnök iránti ellenszenvét jelzi, hogy az 1989-es Hősök terei rendezvényt „Nagy Imre-*féle* temetés”-nek [kiemelés tőlem – Sz. Á.] mondja, a Nagy Imrével való szembenézés annak „kisstílűnek és kisméretű” nevezéséhez konkludál, s Berijához erősen kötődő hűséges pártbürokratának nevezi. (896–897.) 1956 célját és irányát 1989-ben is kizárólag a kapitalista világba való visszatérésnek tartja. 1957 januárjában is „egyetlen járható út”-nak tartotta az irodalom akkori szervezeti kereteinek (írószövetség, lapstruktúra) szétverését (30.). S ami Czine Mihályt illeti – akiért több menetben vívott harcot, s akit ezek szerint mégsem sorol a népiek provinciális ágához –, 1989-ben is bátorítja és biztatja, ne aggassza, hogy nem istenhívő, vállalja el a református egyházbeli főgondnokságot, van kulturális protestantizmus is (885.). Czine szentendrei házavatója ugyanakkor megdöbbeneti – megint a más jóléte –, hivalkodó, hatalmas építménynek látja, s felesége megjegyzése hozzá ezt fokozza, „ebben a házban mindent úgy loptak”. Könnyen ítél első benyomásból: az amerikai emigráns Albert Tezlának egy kitüntetést ad át, s egy rövid, de mégis rendkívüli helyzetben lezajló találkozás nyomán önteltnek mondja. S az ugyanitt szereplő, szintén kitüntetett, szülőhelyén maradt, de az ellen

utólagosan ambivalensen nyilatkozó kolozsvári etnográfust, Faragó Józsefet is lekezeli azzal az apró jelzéssel, hogy a „világtársadalom” egyik típusát látja benne.

A „nemzeti” és a „nembeli” vitája és összesímítése egyik vezető gondolata. De a nembeli jelzöt inkább „nemzetközi munkásmozgalmi”-nak kell érteni. S itt vonhatjuk bele az ismertetésbe, hogy Király István volt a *Szovjet Irodalom* című folyóirat – saját értelmezésében „független”, de legalábbis a függetlenségét hangoztató-követelő – főszerkesztője. Nem volna érdektelen sajtótörténeti feladat a folyóirat elemzése, s egyben a szellemi zsandárok legkülönösebb és titkos kapcsolatokkal rendelkező örök részeg képviselője, E. Fehér Pál életének – Király mellett a lap főszerkesztő-helyettese – belügyi forrásokat is feltáró komoly elemzése sem. A nacionalizmus gyűlölete köthette össze Király Istvánnal. (Személyes motívumként annyit, hogy magyar–orosz szakos lévén kaptam megbízást a szerkesztőségtől. A *Szovjet Irodalom* által kért ismertetőm a hatvanasok nemzedékéhez tartozó, „orosz antiszovjet” Vaszilij Akszjonov *Éjjel-nappal non-stop*[magyarul 1978] című, az amerikai egyetemi útjáról szóló könyvéről a fiókban ragadt, mert a szerző disszidált, s ugyanígy egy fordítás-részletem is, amely miután átültetésre hozzám került, már tilalom alá esett, s ha jól sejtem, oroszul is csak 1979-ben Jevgenyij Popov szamizdat *Metropol-Almanach*-jában jelent meg.)

Király István élete bővelkedett drámai elemekben. Az említett november 4-i hajnal ennek egyik filmbe kívánczó, megrendítő pillanata. Az is az lehetett, amikor 1986-ban az *Újhold-évkönyv*-ben Domokos Mátyás *Leltárhiány* című tanulmánya megjelent. Két év múltán hallja rádióban ennek említését, s a felsorolást, hogy kik az „irodalom gyilkosai”: Lukács György, Révai József, Darvas József, Horváth Márton, Pándi Pál és ő. Rajta kívül a többiek halottak. Az 1986-os írószövetségi közgyűlés nagy skandalum volt. A „botrányt” az hozta, hogy az írók felrúgtak egy a hatalommal hallgatólagosan meglévő összetartást. Nem engedték, hogy fentről diktálják, hogyan álljon föl az írószervezet választmánya. Már 1981-ben voltak váratlan kiszavazások (éppen Királyé, Pándi Pálé és Szabolcsi Miklósé), de 1986-ban ez lavinaszerű volt. (Összegyűltek az autonómia-hiányból táplálkozó jogos írói sérelmek: a *Mozgó Világ*-ügy két felvonásban [1981-ben a főszerkesztő, Veress Miklós leváltása, 1983-ban Kuliné, de ekkor már a teljes szerkesztői kollektíva felmondta a kinevezett főszerkesztővel való együttműködést, Hajdú János Csoóri elleni támadása ugyanekkor a Duray-kötethez írt előszó miatt, a *Tiszatáj* felfüggesztése, Csurka István szilenciuma.) Király 1986-ban ismét kiesett (mellette Juhász Ferenc, Boldizsár Iván, Gyurkó László, Bata Imre, Alföldy Jenő és Pándi Pál). Machinációk kezdődtek írói oldalról is, visszaléptetések, hogy helyükre a politikai vezetés száma is elfogadható személyeket kooptáljanak. S jó, ha tudjuk, s

emlékezünk, ezekre a változásokra akkor még, a gorbacsovi vezetés idején is rá kellett bólintania Moszkvának.

Mindezek a bomlóban lévő rendszer tünetei, amelyek súlyát érezte is Király István, meg nem is. Legfőképpen a személyi kérdésekre érzékeny, Berecz János, Grósz Károly és Pozsgay hatalmi játékára. A Nagy Imre-temetés táján teszi fel a távlatos és személyektől független kérdést, vajon „[I]lehetséges-e egy politikai *tertium datur*? Egy fölöttes út az erős kéz és a liberalizmus között?” (889.) S nem sokkal előbb tárgyilagos közlésként írja le, amit Aczél Kádárra hivatkozva mond: „Kelet-Európában még hosszú ideig autokráciának kell lennie” (802.).

A legutóbbi közvélemény-kutatások egyike éppen a nyugati jólét és a Kádár-korszak kombinációját hozta ki leginkább kívánatos perspektívának. S ehhez tegyük még hozzá, hogy bár második Ady-könyvét Király agyonnyomta azzal, hogy belegyúrta a harmadik világról való nézeteit, s tette ezt a mára letűnt internacionalizmus jegyében, ezek a problémák is a nyakunkon vannak. A *Napló* töprengései között is ott van a globális jövő kérdése (681–682.), amit azóta közelebbről érzünk. A válaszaink eddig nem vezettek jó felé. A monumentális Király-napló is egy téves út meggyőző bizonyítéka. (*Magvető, Bp., 2017*)